

گۇراۋغلى اپوسى

خلقىنىڭ تىببىي گۈبەھەر بىلەن كۆرۈشە
قازانان ايلكىنجى بىگىشلىرى اۇندا اۆز
دۇرئۇقلى بىغىنى، قۇوانجىنى آنكىماق
دۇيغۇسىنى، تازە بىگىشلىرە بولان ايسلەگى
و شول اساسدا قاهرىمانچىلىق اپوسىنى
دۇرئۇتماگە مۇوسى عملە كىتيريار.
م. كۆزكى

ملى دۇيغۇلارنىڭ اۇيانىشىنى، اۆزباشداقلىق، آزادلىق اۇغرۇندا آلنىپ بارلان ايزىگىدلىرى
گۆرەشى خلقى دىلدە چىپ بىيان ادىان قاهرىمانچىلىق اپوسى اۆسۆپ كامىللىشىمك، بىللار دۇوامىندا
چىپ تىمارلانماق نىتىجەسىندە گىنگ خلق كۆپچۆلىكى نىنگ، سۇسىيال، اخلاق، اتىكى، استىتىكى
ايدەال لارنىنى اۇنگە سۆرمكە مۇھۆم رۇل اۇنىنايار.

اۇزاق عصرلارنىڭ دۇوامىندا قاهرىمانچىلىق اپوسى نىنگ دىلدە دىلە كچىپ، گىنگىن يايماغىنا،
عجاب يادىگارلىك حۇكمۇندە سۇنئالەنىلىپ ساقلانىپ گلەگىنە، خلقىنىڭ مى قۇوانجىنا اۇرۇلمەگىنە
اۇنۇنگ شول ايرائىنلىق لارى ايلكىنجى نۇباتدا سىباپ بوليار. شىلە كىسكىتلى سۇزلىرى تۆركمەن
قاهرىمانچىلىق اپوسى «گۇراۋغلى» حقىندا-دا ايتماق مۆمكىن.

تۆركى دىلى سۆت خلق لارى نىنگ اىلايتا-دا اورتا آزىيا، قازاغىستان، آذربايجان خلق لارى نىنگ
«ماناس»، «آلپامىش»، «قۇبلاندى باتىر»، «قىرق قىز» يالى قاهرىمانچىلىق اپوس لارى گالىياسىندا
مۆمۈنى نىنگ اۇرىگىناللىغى، تارىخىلىغى، دىلى نىنگ، تۆيس خلقىلىغى، پالوان باغشى، ماغىتمقولى
قارلى، پالتا باغشى يالى اۇسساتلار طرفىندان اۇوران-اۇوران ايدىلىپ، خلقىنىڭ اۇى-پىكىرلىرىنە
ياقئىنلاشدىرىلاندىغى بىلەن تۆركمەن «گۇراۋغلىسى» ايرائىن تاپاوتلانيار.

بىيك ماغىتمقولى نىنگ باى اپوزىياسى نىنگ تۆركمەن خلقى نىنگ اىنگ عجاب مى قۇوانچى بولشى
يالى، تۆركمەن لىرىنگ، «گۇراۋغلىسى» ھم شىلە قۇوانجىنىڭ ايلكىنجى لىرى نىنگ بىرى دىر.
مۇنى قازاق عالمى ر. بىدى باى، قاراقالپاق عالمى ك. مقصد، اۆزبىك عالمى ت. مۆرزە يالى
فۇلكۇرچى كاردىلرىمىز ھم اۇزۇرا گۆرۆنگىشلىكە-دە يۇرىتە نىقتاپ ايدىيارلار.

شونگا گورا-ده، بو کلاسیسیکی یادیگارلیگی نشر اتمک، علمی تاییدان اؤورنمک تۆرکمَن فیلولوگییاسی علمی نینگ درواییس مسله لری نینگ بییریدیر.

تۆرکمَن لری نینگ «آرقاداغی، حمایت چی سی، قایدووسیز قاهریمانی» (ی. ا. برتلس) بولان لگندار گوراوغلی حقیندا قی مشهور ایپوسینگ، دۆره بیشی، سیوؤت لری نینگ یایرایشی، تۆرکی دیلی خقلارینگ انچه مەسی نینگ فۆلکلۆری نینگ اولی ایپکی یادیگارلیگینه اؤورۆلیشی بارادا انچه مە علمی ایشلر یازیلدی. اولاردان تۆرکمَن عالم لاری ب. آ. قارری نینگ، ن. آ. آشیرینگ، م. کؤسانینگ، آ. قوشوؤدینگ، پ. کیچی قولی نینگ، آ. دۆردی نینگ، ب. ولی نینگ، آ. بکیرادینگ، آ. قارری نینگ، آ. بای میرادینگ، شو سطرلرینگ، اوتۆری نینگ ایشلرینی یاتلاپ کچمک بولار. «گوراوغلی» ایپوسی حقیندا و. م. ژیرمۆنسیکی نینگ، ه. گ. کؤراوغلی نینگ، ه. ت. ظریفینگ سوپۆز مۆچبرینده اولۆلی-کیچی لی علمی ایشلری نشر اتدیرندیکلرینی بللمک گرک.

عالم لاری نینگ انچه مەسی نینگ پیکیرینه گورا، «گوراوغلی» ایپوسی نینگ سیوؤت لری اورتا عصرلاری نینگ آخیرلاریندا گوندوؤغاردا بولۆپ کچن خقل آزاد ادیجی لیک حرکت لری، دایخان قوزغالانگ لاری اساسیندا عمله گلیار. شوندا XVI عصرینگ باش لاریندا گۆن اورتا آذربایجاندا، کیچی آزییادا، عراقدا یۆزه چیقان، XVII عصرینگ باش لارینا چنلی دووام اذن جلالی لار قوزغالانگی ایلکینجی نوباتدا گۆز اؤنگۆنده تۆتۆلیر. شیله پیکیرلر اؤنگه سۆرلنده، ایپوسینگ قاهریمان لاری نینگ، پرسوئناؤلاری نینگ انچه مەسی نی، شول ساندا خوت گوراوغلی نینگ اؤزۆنینگ-ده شول قوزغالانگ لاری نینگ یولباشچی سی بولان دینغینا اساسلانلیار. شو قوزغالانگلار بیلن باغلانیشیق لی تاریخی چشمه لرده گوراوغلی نینگ آدی کۆپ دۆش گلیار. ارمنی تاریخی سی آرانیل تۆریریزی ۱۶۶۲-نجی ییلدا قی یازغیسیندا دایخان لاری نینگ هم شهر غریب-قاسارلاری نینگ قوزغالانگی نینگ بولان دینغینی، اونۆنگ یولباشچی لاری نینگ بییری نینگ گوراوغلی دیغی بارادا خیر بریار. «جاللی» آدی بیلن بللی بولان قوزغالانگا ایشنگیر قاتناشان لاری نینگ بییری حۆکمۆنده گوراوغلی نینگ آدی XVIII عصر تۆرک تاریخی سی اولیا چلبی نینگ «سیاحت لار کتاییندا» کۆپ آغزالیار. ه. گ. کؤراوغلی سونگق ییل لاردا تۆرکیانینگ آرخیولریندن جلالی گوراوغلی سینا دیکیشلی قی مات لی ماتریال لاری اله سالدی. شول ماتریال لاردا گوراوغلی دان باشغا-دا دیمیرچی هاساقینگ، موصطفی قیزیر اؤغلو نینگ، بیزیرگنینگ، عوضینگ، صافارینگ، قاسسان عیسی نینگ، یوسۆبینگ آدلاری گنیریلیار. ارمنی تاجیری اییاس مۆشگیانینگ ماغلو مات لاریندا-دا گوراوغلی نینگ آیدیم لارینا دۆش گلینیار. شیله ماغلو ماتلار،

پیکیرلر، چاقلامالاریندا بار. بولار ایپوسینگ تاریخی کؤکلری نینگ جلالی لار حرکتی نینگ ماتریال لارینا اساسلانغاندینغا بللی اینام دؤره دیار. شول جلالی لار حرکتی، بیزینگ پیکیریمیزچه، دینگه تۆرکمن «گورائوغللی سینا» اساس بولمان ایسم ایپوسینگ توتوش قافقاز ورسسیالاری نینگ تاریخی سیوژتلری نینگ یۆزه چیقیشینا اساس بولمایدیر. شو ورسسیالارینگ مضمونیندا تۆرکمن لار بیلن باغلانیشقیلی و اقالار اساسی اوزنی ایله یار. مونونگ شیلهدیگینه ایپوسینگ سوئنگی بیل لاردا تاپیلان، گروژین هم رۇس آلفاویتینده نشر ادیلن گروژین ورسسیاسی^۱ هم شایاتلیق ادیار. شو ورسسیادا تکه، یوموت، جلالی طایپالارینگ روم ولایتیندا یاشایان دیق لاری، گورائوغللی نینگ آتاسی نینگ گۆزلرینی شاه عباس پاتیشانینگ اؤدوراندیغی بارادا ماغلوماتلار بار.

تۆرکمن باغشی لاری طرفیندان اوزاق بیل لاردا باری اولی سۆیکی هم جوشغون بیلن آیدیلیپ یۇرلن «گورائوغللی» ایپوسی نینگ سیوژتلری نینگ دؤره دیشینه اؤسوشینه حاضیرکی تۆرکمنیستان، تۆرکمن طایپالارینگ دؤرموشی بیلن باغلانیشقیلی و اقالار اسلی درجه ده تاثیر ادیدیدیر. ایپوسینگ قافقاز ورسسیالاریندا باش قاهریمان گورائوغللی نینگ اساسی قارشیداشی حؤکومنده تۆرک سلطان لاری اؤنگه سۆزولیار. بو ورسسیالارینگ همه سی نینگ باش قاهریمانی گورائوغللی باتیر تۆرکمن بیگیدی حؤکومنده گۆرکزیلیار. باش قاهریمانینگ تۆرکمن آدلاندریلیشی ایپوسینگ اؤزبک، قازاق ورسسیالاریندا اسلی درجه ده آنیقلاشدیریلیار. اؤزبک «گورائوغللی سیندا» باش قاهریمانینگ تۆرکمن لرینگ تکه، یوموت طایپالاریندا دؤنیاً ایندیگی بارادا آیدیلیار. اونونگ حرکتلری نینگ کۆپۆسی حاضیرکی تۆرکمنیستان-دا بولوپ گچیار. ماری، قوشوشوت (قووشوتی) یالی توپونیمیک آدلار اولانیلیار. قازاق ورسسیاسیندا-دا باش قاهریمانینگ تکه، یوموت طایپالاریندا چیقاندیغی آیدیلیپ، اونونگ حرکت میدانی اۆرگنچ شهری، آمی دریا بوی لاری، کاسپی دنگیزی نینگ تۆرکملری بیلن باغلانیشدیریلیار. اؤزی-ده قاقاز ورسسیالاری بیلن دنگشدره نینگده، بولاردا ایران شالارینگ، عرب خان لارینا قارشى باش قاهریمانی گورائوغللی نینگ، اونونگ باتیر بیگیتلری نینگ آلپ باران گۆرشلری اولی اوزنی ایله یار. البتده، بو یاغدا لار تاریخی کؤکلری گۆن اورتا آذربایجانینگ، کچی آزیانینگ تاریخی و اقالاریندا باش آلپ، قایدان «گورائوغللی» ایپوسی نینگ سیوژتلری نینگ اورتا آزییادا، قازاغیستاندا اؤسدوریلیشی دیر.

^۱ چاندزه ال. گ. «گورائوغللی» نینگ گرجی روایتی، تفلیس، ۱۹۷۸.

اپوسىنىڭ تۈركمەن ۋە روسىيەسى ھەققىدە كۆرۈنۈش ۋە ئادىلەت، ئۇندا كۆن باتار تۈركمەنىستان بىلەن باغلانغىنىلى ۋە ئاقالار توپونىمىك آدلار كۆپ دۇش گلىنىار. «گۇراوغلى نىنگ» «سروى جان» دىسسانىداقى باشلانغىچ ۋە ئاقالار قارى قالا رايونىدا سۇمبار درىياسى نىنگ بويۇندا بولۇپ كچىار. بۇ دىسسانى كۆنە ۋە كۆنچىلى باغشى نۇرى خالىق آيدىپ يازدىرىپىدەر. دىسساندا سۇمبار درىياسى نىنگ آدى كىتيرىلىان اپوزۇد آشاقداقى يالى:

«اول (شاسپىت — ب. م.) شول قالدان (گۇراوغلى نىنگ قالاسىندان — ب. م.) آلان مال لارىنى، پىسىرلىرىنى سۆرۈپ بىر كۆن قاچدى. اىكىنجى كۆن سۇمبار چايى نىنگ آنگرى يۆزۈنە كچىپ: «گۇراوغلى آودان اوچ كۆندىن سونگ قايدىپ گلچك، اوتىنچا بىزىنگ اىزىمىزدان قوغى گلەن» دىيىپ، شول يردە دۆشۈپ، چادىر-چىمىن لىرىنى دىكىپ آرقايىن ياتدى لار. عوض كۆنۈنە ھىچ بىر مكىرلىك، حىلە كىرمان، ياغى نىنگ اىزىنى اىزارلاپ بارىاردى. بىردىن كۆرسە، سۇمبارىنگ آنگرى يۆزۈندە قىزىل، آل-ياشىل بولۇپ چادىرلار كىلىپىدەر».^۲

شۇ اپوزۇدا اساسلانسانگ، گۇراوغلى نىنگ قالاسى نىنگ سۇمبار درىياسى نىنگ بۇرى طرفىندا پىرلىشىدىكىنى آيتماق بولار. غۇمۇمأ، بالقان داغى، اترك، كۆرگىن يالى پىر-سورت آدلارى «گۇراوغلى» اپوسىندا حالى-شىندى اولانلىيار. باش قاھرىمان گۇراوغلى اپوسىنگ، «عربدان عار آلىش»، «عوضىنگ خلاص ادىلىشى» دىسسان لارىندا اۆزۈنىنگ ياشايان مكنانى نىنگ بالقان تۆرەكى دىكىنى آيدىار.

يوق مەنىگ زىنت - نىشانىم،

بالقان دىگرسى مكنانىم.^۳

پىرلر مدد پىر قىلىچلاشاندا،

بالقان دىگرسىندە اىلىنگ، عوض جان.^۴

^۱ ت س س ر علم لار آكادىمىياسى نىنگ مختومقلى آدىندا قى دىل و ادبىيات اىنستىتوتى نىنگ قوليازمالار

فوندى، اىنو. نوم. ۸۱۵.

^۲ شول يردە، اىنو. نوم. ۸۱۵.

^۳ گۇراوغلى. آشغابات، ۱۹۸۰، ص ۹۷.

^۴ شول يردە، ص ۲۰۲.

اپوسدان یازیلیپ آلمان کابیر بۆلک آیدیم لاردا گوراوغلی عوض اوغلوندا اترک، گورگن تۈورک لرینه گۆمهگی تکلپ ادیار.

گل، عوض، گورگن گۆچه یلی،
اترک، گورگن جاییم باردیر.^۱

«گوراوغلی نینگ» استاوروپول^۲ تورکمن لری نینگ آراسینا یایران واریانتیندا گورگن بیلن بیرلیکده چیحون دریاسی نینگ - آمی دریانینگ هم آدی توتولیار.

سؤش گونی شیرین جاندان کچدینگن،
بدو مۆتۆپ قارلی داغلار آشدینگن،
دالی گورگن، چیحون لاری کچدینگن،
ینه آرمانینگن باریم، قیرق لاریم.^۳

اگیرت اولی اپوسینگ قول یازما نوسغالاریندا یوقارقی یالی مثال لار کۆپ. گون اورتا-گون باتار تورکمنستان بیلن باغلانیشقی اقالار «گوراوغلی» اپوسینا دگیشلی حکایت لاردا ایلاتا-دا اولی ایز قالدیریار. اولاردا بیان ادیلیشینه گوراً، گوراوغلی نینگ آتاسی جیغالی بگ آغتیغی گوراوغلی نی، عوض و حسن اوغول لارینی شو تریتوریا دا تربیه لاپ یتیشدیریار. کاسپی دنگزی، وینگام یوردی، ماداو، ماشادی-مصریان یالی پر-یورت تکه، یوموت، پمرهلی یالی طایبا آدلاری نینگ حالی-شیندی یاتلانلیشی اپوسا دگیشلی حکایت لاری مضمون تایدان تورکمنستان بیلن باغلانیشدیریار. اولاردا باش قاهریمانینگ اساسی قارشى داشى حۆمۆنده ایران شالاری اؤنگه سؤرۆلیار. حتی تورک سلطانی حۆمۆنده اؤنگه سؤرۆلیان هۆنگکؤرینگ یوردی-دا «ایران یوردی» دیییب گورکزیلیار.

«گوراوغلی» اپوسی نینگ اؤزۆنده، اونونگ بیلن باغلانیشقی روایت لار دیر حکایت لاردا سومبار دریاسی، بالقان داغ لاری بیلن باغلانیشقی اقالارینگ بیان ادیلیشی، گون اورتا-گون باتار

^۱ گورکزیلن قول یازمالار فوندى، اینو. نوم ۴۳ ف.

^۲ Stavropol.

^۳ گورکزیلن قول یازمالار فوندى، اینو. نوم ۳۲۲۹.

^۴ گورکزیلن قول یازمالار فوندى، اینو. نوم ۷۷۴ ف.

تورکمنیستانداقی پر-یورت آطلاری نینگ آغزالیشی XVIII عصرینگ بللی تورکمن شاهیری شیدایی طرفیندان گوراوغلی آدلاندیریلان / اوغورجیق (اوغورجیق) آلپینگ باشدان گچیرن دورموشی بیلن کۆپ درجه ده باغلانیشقیلی. خیوا تاریخی سی ابوالقازی نینگ^۱ یازیشینا گوراوغلی، باتیر بیگیت اوغورجیق آلپ ایلکینجی حرکت لرینی ایراندان باشلایار. اپوسدا:

سیاست ایله دینگ بصره یوردوندان،
کچ باقان اقبالا کۆر جیغال اوغلی^۲

دیین سطرلر هم شول حرکت لار بیلن باغلانیشقیلی دۇران بولسا گریک. دۆرلی خان لار بیلن چاقیشیقان سونگ، / اوغورجیق اوز طایبسی بیلن وولگا، اورال دریا لاریندان گچپ، مانقیشلاغینگ اوستی بیلن گلیپ، بالقان داغ لاریندا اورناشیار.

تاریخ علم لار نینگ دوقتوری آتا جیقی نینگ ایناملی تاریخی چشمه لره سالغیلانپ بریان ماغلوماتلار گوراوغلی، / اوغورجیق ایلاتی بیلن بالقان داغ لار نینگ قۇلابیندا XIII - XII عصرلارینگ چاتریغیندا یاشاپدیر. آمی دریانینگ بیر قولى اوزبوینگ^۳ شول دۇوردە کاسپا قویبان پرینده اولار شهر بنا ادپ، اونگا اوغورجا دیین آد برییدیرلر. کۆنه اوزبوینگ کاسپا قویبان پرینده اوغورجالی دیین یر شو گون لردە هم بار. اوغورجیغینگ باتیرلیغی، قایدووسیزلیغی حقیندا قی و اقالار، حکایت لار گوراوغلی نینگ آدینا برلییدیر. شیدایی شو اوغورجیغا (اوغورجیغا) باغیشلاپ آشاقی یالی سطرلری دۇره دییدیر:

قیرق شهرین خراج آلدی،
اوغوز ایلی عالمه دولدی،
چونخ دوران گلدی، سووولدی،
قانی اونونگ دابی، یولی؟

^۱ کونونوف آ. ن. شجره تراکمه. م. ل. ۱۹۵۸، ۷۰-۷۲ ص.

^۲ گورکزیلن قولیازمالار فوندى، اینو. نوم. ۶۸۰ ف.

^۳ جیبی یف، آ. ترکمن های کرانه جنوب شرقی دریای خزر (رساله ی مردمشناسی-تاریخی). آشغابات، ص. ۱۷-۱۸.

^۴ Uzboy.

كۇرخان اوغلى اوغۇرچىق آلپ،
گىردى تۇرك ايلين آت ساليپ،
گۇراۋغلى اونكا آد قاليپ،
پاچ آليپ كچدى ساغ-سولى.

دوغلۇپ ايكىنجى اوغۇرچىق،
يادا ساتيلاندير بير چاق،
دوران دولاناندير هر چاق،
دۆزلەر تۇركمىنىگ حالى^۱.

شىدايى يالى اۇسسات شاھير طرفيندان اوغۇرچىغا (اوغۇرچىغا) گۇراۋغلى آدىنىگ داقيلىشى اينامدار چشمه لرينگ بيريدير. شول دۇۋوردە تۇركمىن لرينگ نسل باشچىسى اوغۇز ايلىنىگ آد-اۋوازاسىنىگ عالمه دولۇشىنىگ آيدىلىشى انىس بىرلىك اوغۇرچىق يالى قايدۇۋسىز بىيگىت لرينگ باتىرلىغى باراداقى حكايت لارنىگ گۇراۋغلى نىنگ آدىنا بىرلىپ بىلىنچىدىكى ھىم دۆشتۆكلى. شو ياغداي لار اپۇسىنگ ايلكىنجى سىۋىت لرىنىگ خاص ايركى دۇۋورلردىن XII-XIII عصرلاردان بۇرى دوۋام اديپ گلبۇندىگىنە شاباتلىق اديار.

شوتلۇقدا، اپۇسدا تۇركمىستان بىلن باغلانىشىقلى پىر-يۇرت آدلارنىنىگ كۇركىزىلىشى، كآبىر واكلارنىگ بىان اديلىشى اونۇنگ مضمونىنا مىلى خاصىت بىريار، تۇركمىن خلق دىلىنىگ، چىر آنكلادىش سىرىشده لرىنىگ توتۇش اپۇسدا اۇران بىرلىكى اولانىلىشى شول مىلىلىگى اسلى درجه ده كۆيچ لندىر يار. اپۇسىنگ توتۇش تۇركمىن ورسىياسىنىگ كۆن اورتا آذربايجان واكلارى بىلن بىرلىكده حاضىركى تۇركمىستاننىگ اۋز دۇرۇشىندا يۆزه چىقان واكلار، تۇركمىن خلقىنىگ تۇرك سۇلتان لارنىدان باشغا-دا ايران شالارىنا قارشى آليپ باران كۇرش لرى اساسىندا فورمالاشاندىغىنى آيتماق كرك. باش ابيكى قاهرىماننىگ كۇرش، حركت ميدانىنىگ اۇران كىنگلىگى، اثرىنىگ كۇمپۇزىسىياسىنىگ كىنگ پلانلىغى توتۇش اپۇسىنگ مضمونىنا مىزەمىز، مۇنۇمتال خاصىت بىريار. مۇنۇمتاللىغى بۇيۇنچا تۇركمىن «گۇراۋغلىسىنى» دىنگە قىرغىزلارنىگ مشهور «ماناس»

^۱ مردوف آ. شىدايى. آشغابات، ۱۹۶۴، ۱۸۱ ص.

ایپوسی بیلن دنگشیدیرمک بولار. تورکمن ادبی میراثیندا شیله مونومنتال اثر بییک اؤکتیابر دان سونگ سووت ادبیاتی نینگ کلاسیسیگی ب. کرپایانینگ «آیغیتلی اُدیم» رومانلی آرقالی دؤره دیلدی.

«گورائوغللی» ایپوسی تورکمن خلقی نینگ، اونونگ سؤزه چپر باغشی لاری نینگ، آیدیحی لاری نینگ، پاهیم-پایخاسی بیلن دؤران، زحمتکش خلقینگ اوزاق عصرلیق چپرچیلیک تجریبه سیننی اوزؤنه سینگی برن تویس خلقی اثر دیر. شیله اثری بیزینگ دؤرؤمیزه پتیرندیکی اؤچین شو گونکی باغتییار نسل، آتا-بابالاریمیزا همیشه میئتدار بولمالی دیر. ایپوسینگ اساسی ایده-مضمونی باتیر بیگیتلرینگ پاهیملی، قایدووسیز سرداری، اؤسسات باغشی هم سازاندا گرچک گورائوغللی نینگ تورک سلطان لارینا، ایران شالارینا قارشلی آلپ باران باتیرغای هم ایزی گیدرلی گؤره شینی تویس خلقی دیلده چپر بیان اتمکدن عبارت دیر. یوقاری صینپ وکیل لرینه قارشلی قویولماغی گورائوغللی نی هم اونونگ باتیر بیگیتلرینی زحمتکش خلقا بۆتینلی یاقینلاشدیریار. خلق باهییدینی آرایان گورائوغللی شالار دیر سلطان لارینگ چؤزؤش-تالانگ لاریندان اوز ایل-اولوسینی قورایار، اولاردان اوزؤنینگ، خلقی نینگ عارینی آلیار. مثال اؤچین، ایپکی گورائوغللی نینگ اساسی دوشمان لاریندان بییری بولان تورک سلطانلی میرات III (۱۰۹۵—۱۰۷۴) ایپوسینگ اساسی ترسین قاهریمانی هۆنککؤر شانینگ پروتوتیپی دیر.

میرات III زاقاقانلیق، گون اورتا آذربایجانلی بویون اگدیرمک اؤچین مصطفی پاشانینگ باش توتانلیغیندا اولارینگ اوستقونه یوز مونگ قوشون ایبریأر (تورکمن «گورائوغللی سیندا» هۆنککؤرینگ نؤکرباشلی سسی مصطفی گورائوغللی نینگ قارشیسینا بیرناچه گزک چیقیش ادیار). غضبلی سؤوش لردن سونگ آذربایجانلی، ارمنیستانلی، گورجؤستانلی و قتلایین بویون اگدیرمک میرات III-ا بشار دیار. شیله غضبلی سلطان ایپوسینگ اساسی ترسین قاهریمانی نینگ پروتوتیپی حؤکومنده «گورائوغللی نینگ» («گورائوغللی نینگ») قاقان، اورتا آسیا و رسیا لاریندا گینگدن صوراتلان دیریلیار، خلق ایپوسی «گورائوغللی دا» شیله ظالم شالار دیر سلطان لارا قارشلی زحمتکش خلقینگ آلپ باران اوزاق و قتلی گؤره شی باتیر گورائوغللی نینگ و اونونگ ادرمن بیگیتلرینی نینگ اوبرازلاری آرقالی چپر عمومی لاشدیریلیپ گؤرکزیلیار.

تورکمن قاهریمانچیلیق ایپوسی «گورائوغللی» خلق باغشی لاریندان یازیلیپ آلنان نوسغالار اساسیندا بیزه گلیپ یتدی. اونونگ گینگ اوقیجی لار کؤپچولیکینه نیتله نیلن شو نیشری خلق باغشی لاریندان یازیلیپ آلنان کؤپ سانلی نوسغالار اساسیندا دؤزؤلدی. ماغتیقوولی آدینداقی دیل و

ادىيات اينستىتوتى نىڭ قۇل يازمىلار فوندىدا ساقلانغان نۇسخىلار رىسپوبلىكامىزنىڭ ھەلى بىرلەشكەن يىغىنىدا يازغان. ۱۹۳۷-نجى يىلىدا يازىپ آلان نۇسخىسى آيراتىن تاپاۋۇتلانغان. بۇ قىمەتلى نۇسخا ئون بىر شاخادان عبارت بولۇپ، اىلگىنچى گىزىك ۱۹۴۱-نجى يىلىدا (يانتىنا يەنە بىر شاخا قوشۇلۇپ) نىشر ادېلىپدېر، ئونى آتا قوشۇتۇپ چاپا تاپتۇرلاپدېر، ماتى كۆسە رىداكتىرلاپدېر. اپوسىنىڭ ھازىرقى نىشرىدە رىسپوبلىكامىزنىڭ بىلەكى باغشى لارىندىن يازىلىپ آلان نۇسخىلار اساسىدا پالوان باغشى نىڭ آيدان نۇسخىسى نىڭ اۆستى اپ-اسلى يىتىرىلدى. مۇندىن باشقا، داش ھوۋۇش، چارچو، تاغتابازار سېيتلرىنداقى باغشى لاردان، ستاۋروپول تۆركمىنلرنىڭ باغشى لارىندىن يازىلىپ آلانپ «گۇراۋغلا» دېگىشلى دىسانلار اپوسىنىڭ شۇ نىشرىدە قوشۇلدى. اولار «سروى جان»، «أرحسن ھەم تلى خان» «عوض ھەم قىر آت»، «عوضىنىڭ اوغلى نۇرغلى»، «گۇراۋغلى بىگ بىلەن داۋۇد سىردار»، «گۇراۋغلى ھەم بالى بىگ» «تېلى باتىر» دېيىن دىسانلاردىر. بۇلارنىڭ سونىقى باشلىسى اىلگىنچى گىزىك نىشر ادېلىپدۇر. بۇ دىسانلار مۇمىنى بۇيۇنچا اپوسىنىڭ سىۋۇتى نىڭ اۋسۇشنىڭ سونىقى دۇۋۇرلرىنە دېگىشلىدۇر. اولار اۋز مۇمىنلارنى تاپان اپوسىنىڭ غۇمى سىۋۇتى بىلەن بىر باغلانىشىلار. اولارنىڭ دا اساس قاھرىمانلارنى گۇراۋغلى، اۋنۇنگ اوغۇللىق لارى عوض، أرحسن، آغتىغى نۇرغلى ھەم لىگندار قىر آت دىر. بۇ دىسانلار تۆركمىن خلقى نىڭ آراسىدا اپوسىنىڭ سىۋۇتلىرى نىڭ كىنىڭ ياپراندېغىنا شاياتلىق ادېپار. اولارنىڭ نىشر ادېلىپ، اۋقۇجى لارا يىتىرىلمەكى اپوسىنىڭ تازە دىسانلارنى نىڭ يەنە دە تاپىلماغىنا ياردام ادر. بۇ كىتاب اپوسىنىڭ دولى، جىلمەجى تىكىستى دال-دە، كىنىڭ اۋقۇجى لار كۆچۈلگىنە نىت-لەنىپ تاپىلغانلارنى پۇپۇلار نىشرىدۇر. شول سىبابلى «گۇراۋغلى نىڭ» كى شاخالارنىدا اۋنۇنگ كۆرۈنگ-پروۋاسى نىڭ ھەم آيدىم لارنى نىڭ كى پىرلىرى (سۆزلىرى، سىطرلىرى) قىسقالدىلىدى، دۆۋجى لار طرفىندىن كۆچۈلگە خاس دۆشتۈكلۈك بۇلار يالى ادېلىپ بىرىلدى. يەنە كاتە شىلە ادېلىندە ھەم، تىكىستىڭ ايدە-يال مۇمىنىنا، چىرچىلىك آيراتىنلىغىنا زېر يىتىرىلمەزلىگە چالشىلدى.

۴. اۆچ-دۇرت تویسیلی گۇرنوشده یازیلان آیری-آیری سۆزلر کۆپرک آیدیلیشینا یاقینلاشدیریلیپ بیر ترتیبه سالیندی: حسرت، حرمخانه، پایهکی، هیی، شمشیر، هانزیریکجانلی، پیان، گۆش، ایرسغال، بسم الله، شایه-مذهب، زر افشان، نیشاپور، تۆوریز، سیر دوغانسی، مُحَبَّت، حَالْکی، دَالیز، ذوالفقار، چاشگاه، آرجا، بیهوده، عیار، قرعهاندان، منجم.

ایپوسینگ «عوض گتیرن»، «بزیرکن»، «گوراوغلی بگ بیلن داوود سردار»، «گوراوغلی و بالی بگ» شاخالاری نینگ تکستی ب. مأمّت یاز، «گوراوغلی نینگ، اویله نیشی»، «عوض اویله نین»، «خرمن دالی»، «أرحسن» شاخالاری نینگ تکستی آ. دوردی، «عرب دانگان»، «عوضینگ خلاص ایدیلیشی»، «کمپیر»، «تیلی باتیر»، «گوراوغلی نینگ اۆلومی» شاخالاری نینگ تکستی ش. حال محمد، «گوراوغلی نینگ دۆره بیشی»، «عوض اویکه لآن»، «سروی جان»، «عوض هم قیر آت»، «عوضینگ اوغلی نورعلی»، «عربدان عار آلیش»، «قیرق مۆنگلر» شاخالاری نینگ تکستی ک. سید مراد طرفیندان دۆزۆلدى.

باي محمد قارري

ب. مأمّت یاز